
Alguns aspectes històrics del Vilafant Baix Medieval i Modern

Per ANTONI EGEA I CODINA

Molt sovint, quan es fan reculls històrics més o menys llargs referents a molts pobles de la comarca, invariablement, aquests comencen per les primeres referències escrites datades a l'alta edat mitjana, procedents de treballs d'autors clàssics de la historiografia de les nostres terres, i eludint gairebé del tot la baixa edat mitjana i l'època moderna, passen a estudiar d'una manera molt més detallada els segles XIX i XX. El resultat final d'aquesta mena de treballs són unes monografies molt desequilibrades que serveixen només molt parcialment per conèixer l'evolució de les poblacions que pretenen estudiar i per intentar comprendre la seva situació actual.

Aquesta greu mancança està provocada per diverses causes: La considerable pèrdua de documentació que ha sofert la comarca, sobretot la generada per les institucions locals; els fons dels arxius municipals anteriors al segle XIX són molt escassos; en canvi, els parroquials solen ser més complets, però n'hi ha que comencen en època força tardana i molts desaparegueren en els aldarulls del 1936. Els problemes a l'hora de trobar documentació fàcilment localitzable referent a poblacions específiques en alguns arxius d'abast intercomarcal. Els corrents historiogràfics sorgits a principis dels anys setanta, i que de fet encara no s'han extingit del tot, que s'interessaven gairebé exclusivament per l'època contemporània. Les dificultats de molts historiadors –tan aficionats com professionals– per llegir escriptures d'una certa antiguitat. Etcètera.

En el present article, he recollit algunes dades d'aquests períodes que sovint són abordats molt fugaçment en les monografies locals, referents a Vilafant. L'estudi de la història d'aquesta població és particularment difícil com a conseqüència de la destrucció de l'arxiu parroquial durant els lamentables fets de l'estiu de l'any 1936. L'arxiu municipal només conserva documentació a partir de la segona meitat del segle XIX, i encara és molt fragmentària i incompleta. Pel que fa als protocols notarials, els veïns del poble acudien normalment a les notaries de Figueres. Actualment, es conserven manuals datats a partir de la segona meitat del segle XVI, però la feina de localitzar en aquests volums escriptures relacionades amb Vilafant és molt feixuga, car representen una ínfima part del total enfront de les referents a Figueres i a la resta de la comarca.

La majoria de les notícies aplegades en aquest treball han estat recollides sense la intenció prèvia de publicar-les al llarg de les investigacions que he fet sobre altres poblacions. Amb el pas dels anys, el volum d'informació recopilada m'ha fet adonar que podria ser d'interès fer públiques les referències acumulades sobre un dels pobles del nostre entorn del qual es coneixen menys dades sobre el seu passat. Des d'aleshores he fet algunes consultes puntuals concretes a bibliografia i a fonts arxivístiques per complementar les dades que ja tenia abans de començar la redacció del present treball, el qual no pretén ser res més que una primera aproximació al passat de la població en les èpoques esmentades. Seria desitjable que algun investigador aprofundís en un futur en aquesta temàtica que aquí enceto i que el present treball pugui ser-li d'alguna utilitat a l'hora d'intentar omplir els buits massa estridents que a hores d'ara presenta la nostra historiografia comarcal.

PRECEDENTS HISTÒRICS

Deixant de banda les restes arqueològiques que testimonien una ocupació humana força reculada del terme, el primer document que esmenta Vilafant data de l'any 1017. Es tracta d'una butlla del papa Benet VIII, en la qual el pontífex confirma al monestir de Sant Esteve de Banyoles les seves quantioses possessions i li atorga dret d'immunitat. Entre aquestes propietats consta que hi havia una vinya a Vilafant.⁽¹⁾

La següent referència data de l'any 1020, en què el comte de Besalú Bernat Tallafarro deixa al seu fill Berenguer un alou situat dins els termes de Palol Sabaldòria i Vilafant.⁽²⁾

La parròquia de la població apareix esmentada per primer cop en un document del 1075, en el testament d'un personatge anomenat Ramon Adalbert, que deixà a la seva esposa entre d'altres coses un alou situat a la parròquia de Vilafant.⁽³⁾

Les notícies sobre Vilafant en el segle XII no són ni gaire nombroses ni gaire significatives. Tot i així, cal destacar l'existència aquí d'una família de nobles que adoptaren de cognom el nom de la població. Els Vilafant no assoliren el poder i l'anomenada d'altres famílies de la noblesa empordanesa d'aquells moments, però debien exercir una certa autoritat i domini sobre el poble on vivien, segurament en un castellet o casa forta del qual de moment no tenim cap dada. Entre els membres d'aquesta nissaga de qui tenim notícia, destaca Pere Ramon de Vilafant, documentat entre els anys 1112⁽⁴⁾ i 1134,⁽⁵⁾ en

SIGLES: A.H.G. Arxiu Històric de Girona. A.D.G. Arxiu Diocesà de Girona.

1. DIVERSOS AUTORS, *Catalunya romànica*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1991, vol. V, pàg. 396.

2. Id., Id., 1990, vol. IV, pàg. 24.

3. MARQUÈS, J. M., *Esriptures de Santa Maria de Vilabertran (968-1300)*, Institut d'Estudis Empordanesos, Figueres, 1995, pàg. 32.

4. Id., Id., pàg. 144.

5. Id., Id., pàg. 196.

aquesta darrera data, atorgà testament, gràcies al qual sabem que tenia propietats en diversos pobles de la comarca. Altres membres d'aquest llinatge foren Ramon de Vilafant, de qui tenim notícies entre el 1135⁽⁶⁾ i el 1177;⁽⁷⁾ Seguí de Vilafant, entre el 1135⁽⁸⁾ i el 1168,⁽⁹⁾ Pere de Vilafant, el 1177;⁽¹⁰⁾ Berenguer de Vilafant, el 1165.⁽¹¹⁾ També devia pertànyer a aquesta família Arnau de Vilafant, canonge de la seu de Girona, personatge del qual en tenim notícies entre els anys 1182 i 1186.⁽¹²⁾ La darrera notícia d'un membre d'aquest llinatge és del 1193, any en què féu testament Ramon de Vilafant, document en el qual es torna a esmentar l'església de Sant Cebrià de Vilafant.⁽¹³⁾

EL TERME

Sembla que els límits del territori del terme municipal de Vilafant han sofert poques variacions des dels documents més antics dels quals en tenim constància. Ja hem vist com en un document del 1020 s'esmenta una vinya situada a Vilafant i Palol Sabaldòria, és a dir, que les dues entitats de població existents en aquell moments dins els confins de l'actual terme municipal tenien un territori jurisdiccional comú. És molt possible, doncs, que al llarg del període de referència les delimitacions de la circumscripció fossin les mateixes que en l'actualitat, es a dir, confrontant amb els municipis de Figueres, Santa Llogaia d'Àlguema, Borrassà, Avinyonet de Puigventós i Llers.

Aquestes contrades estaven travessades per un seguit de camins que han arribat a nosaltres més o menys transformats i que surten esmentats en documents del segle XVI. Els més importants d'aquests vials són el Camí de Figueres a Navata,⁽¹⁴⁾ que transcorria al sud i era paral·lel a l'actual carretera d'Olot, i que encara avui subsisteix i serveix per comunicar la urbanització del Camp dels Enginyers amb Figueres i Vilafant; en altres documents és citat com a camí de Vilatenim a Vilafant. Un altre vial important és el Camí de Vilafant a Borrassà,⁽¹⁵⁾ que actualment s'ha transformat amb la carretera que comunica aquests dos pobles, si bé el seu traçat ha sofert alguna variació com veurem més endavant. El Camí de Vilafant a Avinyonet.⁽¹⁶⁾ El Camí de Vilafant a Castelló;⁽¹⁷⁾ aquest, si bé cap document de l'època no detalla el seu traçat, molt

6. MARQUÈS, J. M., *Esriptures de Santa Maria de Vilabertran (968-1300)*, Institut d'Estudis Empordanesos, Figueres, 1995, pàg. 198.

7. Id., Id., pàg. 249.

8. Id., Id., pàg. 198.

9. Id., Id., pàg. 234.

10. Id., Id., pàg. 249.

11. Id., Id., pàg. 234.

12. BOTET I SISÓ, J., *Índex cronològic del cartoral de la curia eclesiàstica de Gerona anomenat de "Carlo Magno"*, impremta de la Casa Provincial de Caritat, Barcelona, 1905, p. 69-70.

13. BADIA I HOMES, J., *L'arquitectura medieval a l'Empordà*, Diputació de Girona, 1981, vol. II-B, pàg. 417.

14. A.H.G, *Protocolos de Vilabertran*, vol. 72, a. 1586, pàg. 2v.

15. Id., Id., Id., Id., pàg. 5r.

16. Id., Id., Id., Id., Id.

17. Id., Id., Id., Id., pàg. 6r.

possiblement devia passar per Palol Sabaldòria, Sant Pau de la Calçada, el Far, etc. El Camí de Figueres a Avinyonet⁽¹⁸⁾ travessa una estreta llenca de terreny del municipi de Vilafant a la part occidental del terme, sense passar pel nucli urbà de la població. Aquesta xarxa viària patí transformacions al llarg de l'edat moderna; així, el mateix document que ens dóna notícia dels camins que hem vist fins ara i que data del 1586 esmenta *el camí que abans s'agafava per anar a Borrassà*.⁽¹⁹⁾ L'any 1696, el batlle de Figueres autoritzà a dos traginers de la mateixa ciutat perquè construïssin un camí dins el terme de Vilafant.⁽²⁰⁾ Segurament, aquest nou tram de camí substituïa en part el traçat del camí de Figueres a Navata, car un document datat dos anys més tard esmenta el camí vell que unia ambdues poblacions.⁽²¹⁾

Quant a l'aspecte que oferia el paisatge de l'entorn de la població, era força variat. Segons el mateix capbreu de l'any 1586, predominaven els camps de conreu "terres aratories", segons el document; també hi havia força oliveres; en canvi, els vinyars eren més escassos; també es capbrevaren algunes terres boscoses. Aquest mateix document ens dóna compte de les denominacions que rebien els diferents indrets del terme municipal: camp de la Compra, les Codines, prat Mitjà, les Valls, el Molar, les Arenes, la Clavaguera, Mollar de Baix o Ramasilla, puig Gramell o puig Oriol, clos del Sant Esperit, el Clos, el Pedró, els Clots o Rotacàs, Coll de Vilafant, Garrabau, etc. El mateix document també recull el nom dels diferents elements hidrològics del terme a banda del riu Manol; també s'esmenten alguns petits torrents: de Ramasilles, de les Valls i de Merdassà.

EL POBLAMENT

Demografia

Les dades més reculades de què fins avui disposem sobre el nombre d'habitants de Vilafant pertanyen al fogatge realitzat entre els anys 1365 i 1370, en què consta que hi havia 23 focs, dels quals 10 eren de cavallers, 10 d'església i 3 d'aloers; aquest mateix fogatge dóna la xifra de 3 focs a Palol Sabaldòria, tots ells d'església.⁽²²⁾

El següent recompte conegut ja és del 1497 i enregistra una forta davallada de la població, car atribueix a Vilafant 9 focs i 2 a Palol.⁽²³⁾ Aquest descens també

18. A.H.G, *Protocolos de Vilabertran*, vol. 72, a. 1586, pàg. 6r.

19. Id., Id., Id., Id., Id.

20. Id., *Protocolos de Figueres*, vol. 520, a. 1696, pàgs. 147v.-148v.

21. Id., Id., vol. 570, a. 1698, pàg. 457r: "... via publica veteri tendenti a villa de Figueras ad villam de Navata..."

22. BOTET I SISÓ, J., "Provincia de Gerona", dins *Geografía general de Catalunya*, dirigida per F. Carreras i Candi, Barcelona, s.d., pàg. 577. En aquesta obra consta aquest fogatge com a realitzat l'any 1359, però ja fa anys que s'ha demostrat que es va fer entre els anys 1365 i 1370 (IGLÉSIES FORT, J., *El fogatge del 1365-70*, Barcelona, 1962).

23. IGLESIES, J., *El fogatge del 1497*, Fundació salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1991, vol. I, pàg. 30.

és constatable en la documentació del segle XVI, car s'esmenten força terres que anteriorment havien estat possessió de masos que aleshores ja no existien.

A una reunió de la universitat dels homes de Vilafant celebrada l'any 1548, hi concorren 11 caps de casa, i consta expressament que hi eren la major part dels caps de família del poble.⁽²⁴⁾ El fogatge de l'any 1553 dóna la xifra de 10 focs per Vilafant i 3 per Palol.⁽²⁵⁾ En una visita efectuada a la parròquia pel bisbe de Girona, l'any 1557, es fa constar que a la parròquia hi havia 10 cases i 30 persones en edat de combregar,⁽²⁶⁾ és a dir, de més de 10 anys. Com podem veure, les diferents fonts d'informació són força coincidents a l'hora d'avaluar la població de Vilafant a mitjans del segle XVI.

Les següents dades ja pertanyen a finals del segle XVI i corresponen a una altra visita episcopal efectuada l'any 1598, en l'acta de la qual es diu que a Vilafant hi havia 20 cases,⁽²⁷⁾ la qual cosa suposava gairebé la recuperació de la població que havia tingut al segle XIV.

Al llarg del segle XVII, no coneixem cap estimació de població fins l'any 1696; així, sabem que a una reunió de la universitat assisteixen 9 caps de família i que a l'acta es fa constar que n'hi havia 7 més que no concorregueren; per tant, en aquell any la població mínima del lloc era de 16 famílies.⁽²⁸⁾ S'acusaven, doncs, els efectes de les epidèmies i de les guerres de la segona meitat del XVII. Al 1700, la xifra de concurrents a una altra reunió de la universitat és molt semblant: hi assisteixen 15 caps de família i és molt possible que no hi fossin tots, car s'especifica que els reunits eren més de les dues tercers parts dels caps de casa del poble que era el quorum mínim perquè les decisions de l'assemblea tinguessin validesa jurídica.⁽²⁹⁾

Els censos oficials de principis del segle XVIII enregistren un considerable augment respecte a les darreres xifres que hem anat veient. El de l'any 1708 dóna a Vilafant 22 cases i 81 persones;⁽³⁰⁾ i a Palol, 8 cases i 24 persones. El 1719, la població local s'avaluava en 22 cases i 81 habitants.⁽³¹⁾ Cal advertir que aquests censos no eren gaire fiables i solien pecar més per defecte que per excés.

Finalment, el cens de Floridablanca, datat l'any 1787 i que és considerat el més complet dels que s'havien fet fins aleshores, atribueix a Vilafant 304 habitants,⁽³²⁾ la qual cosa suposa un augment de dos-cents habitants respecte les xifres del 1718, és a dir, un increment del 189,5 %, molt superior a l'augment de població mitjà de la comarca, que va ser de 113,66 %.

24. A.H.G., Id., vol. 3, 13-5-1548.

25. IGLESIES, J., *El fogatge del 1553*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1974, vol. 1, pàg. 33.

26. A.D.G., *Visites Pastorals*, vol 53, a. 1557, pàgs. 418v-419r.

27. Id., Id., vol. 75, a. 1598.

28. A.H.G., Id., vol. 567, a. 1696, pàgs. 68r-69r.

29. A.H.G., Id., vol. 572, a. 1700, pàgs. 285v-286r.

30. IGLESIES, J., *Estadístiques de la població a Catalunya en el primer vincenni del segle XVIII*. Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1974, vol. I, pàg. 393.

31. Id., Id., vol. II, pàgs. 706, 797.

32. Id., *El cens del comte Floridablanca, 1787* (part de Catalunya), Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1970, vol. II, pàg. 181.

L'hàbitat

No disposem de dades de l'alta edat mitjana que ens permetin conèixer la distribució de la població en el territori del terme de Vilafant, per bé que generalment solia ser força dispersa fins que vers el segle XI es comencen a urbanitzar els espais immediats als temples parroquials.

El nucli urbà de Vilafant va néixer, com el de tantes poblacions empordaneses, a l'empara de la cellera o sagrera, és a dir, l'espai sagrat a l'entorn de l'església i que solia amidar uns trenta passos de radi a l'entorn de l'edifici. Dins d'aquest cercle hi havia plena immunitat pels qui s'hi acollien, similar a la que tenien els que es trobaven dins del temple; tanmateix, qualsevol agressió que es produís en aquesta zona d'exclusió era equiparable a una profanació. Aquestes circumstàncies feren que en les sagreres, a més dels fossars, es construïssin cellers per guardar les collites –d'on deriva el nom de cellera– i més endavant s'edifiquessin habitatges, cosa que va donar lloc a nuclis compactes de població, molts dels quals fortificaren el nucli de la cellera.

En el cas de Vilafant, tenim notícia de la cellera amb cases edificades de l'any 1243, en què una dama anomenada Guillema, amb el consentiment del seu pare, Ramon Sastre, i de la seva mare, Guillema, donà en dot a Guillem Riba, de Vilafant, entre d'altres coses, unes cases situades dins la cellera del lloc, exceptuant-ne una que retenia un tal Besalú, oncle seu.⁽³³⁾ No disposem fins ara de cap més notícia sobre aquesta cellera fins l'any 1586, en què Francesc Puig, mercader de Figueres, capbreva al benefici del Sant Esperit de l'església de Vilafant un pati que abans havia estat casal, situat a la cellera de Vilafant, que afrontava en vies públiques per tot el seu perímetre, exceptuant la part de ponent que limitava amb d'altres cases del dit benefici.⁽³⁴⁾

A hores d'ara és difícil precisar el perímetre exacte que tingué la cellera de Vilafant: el traçat actual dels carrers a l'entorn de l'església no permet establir els límits del recinte ni determinar si estigué fortificat. Només al carrer de Figueres, a banda i banda del trencant amb el carreró de l'Església, en el lloc on hi hagué un dels accessos a l'interior de la cellera, es conserven uns murs amb parament medieval fets amb còdols de ribera molt poc retocats que coincideixen amb el límit sud del recinte. Algunes cases del mateix carrer presenten façanes amb murs atalussats, però l'arrebossat de les parets no permet apreciar si són una continuació dels vestigis medievals que acabem de veure.

A part del nucli urbà de Vilafant i de la petita agrupació de Palol Sabaldòria, la resta dels habitatges eren masies disperses per diversos indrets

33. MARQUÈS, J. M. *Documents de Santa Maria de Lledó*, anteriors al segle XIV, conservats a l'Arxiu Diocesà de Girona. A.I.E.E., vol. 22, Figueres, 1989, pàg. 279.

34. A.H.G., protocols de Vilabertran, Id., Id., pàg. 8r. "...Illius patii et olim casalis in cellaria dicti loci (de Vilafant) que olim solebat esse domus, affrontatur ab oriente, a meridie et a cirtio in viis publicis et ab occidente in domibus dicti benefici..."

del terme. Entre aquestes masies destacaven el mas Requesens i can Puig Massanet, situades a la part de llevant i de ponent del nucli urbà, respectivament. Ambdós masos són d'origen medieval.⁽³⁵⁾

UN POBLE DINS LA BATLLIA DE FIGUERES

L'any 1294, el rei Jaume II creà la batllia reial de Figueres a la qual li foren adscrites una bona part dels llocs de la comarca que en aquells moments estaven sota jurisdicció reial, entre els quals es trobava Vilafant.⁽³⁶⁾

Cal advertir abans que res que la pertinença de Vilafant a la batllia reial no suposa, ni de bon tros, la supressió del règim feudal ni l'abolició dels Mals Usos. El fogatge dels anys 1365-1370 dóna compte de la submissió que tenien 20 focs sobre 23 a nobles i a institucions eclesiàstiques, i només tres estaven lliures d'aquesta subjecció. Per altra banda, com tindrem ocasió de veure, en alguns casos el batlle reial de Figueres es reservava poders sobre Vilafant i els seus habitants, que en molts llocs sotmesos a règim senyorial ja havien transferit a les universitats dels pobles sobre els quals tenien jurisdicció.

La pertinença de Vilafant a la batllia de Figueres implicava, entre d'altres coses, la jurisdicció del jutge de la batllia sobre el lloc, l'obligació d'acudir a la notaria pròpia de la demarcació i la vigència dels pesos i mesures que regien a la vila de Figueres.

La primera actuació d'un batlle de Figueres a Vilafant de la qual en tenim notícia és de l'any 1379, en què el va establir als obrers de la parròquia un pati a la plaça comuna del lloc pel qual havien de fer prestació d'un cens anual d'un diner.⁽³⁷⁾

No disposem de gaires notícies més sobre les competències del batlle sobre Vilafant. En el següent apartat dedicat al govern municipal, tindrem ocasió de veure com a mitjans del segle XVI encara era preceptiva la seva autorització per poder convocar la universitat dels homes del lloc. Per altra banda, ja hem vist com també podia decidir sobre les variacions en els traçats dels camins.

35. Dels Requesens de Vilafant disposem de referències que es remunten a l'any 1363. La notícia prové d'un capbreu datat l'any 1588, en el qual diversos pagesos, sobretot d'Ordis, capbreven terres sobre les quals tenien el domini directe els Requesens. En el mateix volum de capbreuacions hi ha alguns trasllats de documents originals datats l'any 1618, alguns dels quals es remunten al segle XIV (A.H.G., protocols de Peralada, vol. 1182, a. 1588-1618).

Pel que fa a can Puig-Massanet, l'any 1695, Margarida Massanet i Puig, esposa de Pere Frares Massanet i Puig, reconeix al reverend Francesc Terrats, prevere i rector de Vilafant, obtentor del benefici del Sant Esperit de l'església de Vilafant, que tenia pel dit benefici la meitat del domini directe del mas Puig Massanet de Vilafant; l'altra meitat del domini directe corresponia a la dita Margarida, car un antecessor seu, Berenguer Puig, l'havia comprat al prior de Lladó amb data de 4 de juliol del 1411. En aquest mateix document l'esmentada Margarida reconeix tenir el domini directe compartit amb el mateix benefici en 6 finques més, i encara en capbreva 21 més, el domini directe del qual corresponia exclusivament a l'obtentor del benefici.

36. Arxiu Històric Municipal de Figueres, Llibre de Privilegis.

37. A.H.G., protocols de Figueres, vol. 174, a. 1599, pàgs. 85v-86v.

EL GOVERN MUNICIPAL

L'expressió més antiga i més primària del govern municipal a les nostres terres són les universitats o reunions de tots els caps de casa d'una població per discutir i prendre decisions sobre assumptes que afectaven el conjunt de la comunitat. Aquestes universitats sorgides a partir de finals del segle XII anaren evolucionant lentament. En un principi no hi havia un representant estable del conjunt del col·lectiu; en tot cas, podien ser elegits uns síndics per encarregar-se d'afers determinats; el càrrec de síndic s'extingia quan l'assumpte que se'ls havia encomanat estava solventat. Posteriorment, s'anaren implantant els oficis de cònsols i consellers que eren els equivalents als actuals alcaldes i regidors. A aquests càrrecs s'accedia per mitjà d'una elecció anual. Més endavant, a més a més de cònsols i consellers, s'escollien altres càrrecs com clavari, tresorer, mostassaf, inspector de mercats, etc.

En el cas concret de Vilafant, tenim notícies sobre aquesta institució a partir de l'any 1395. En aquesta data, la universitat del lloc va fer un acta de consentiment i presentació del benefici del Sant Esperit fundat a l'església parroquial del poble.⁽³⁸⁾ El fet que disposem de dades sobre la universitat a partir de l'any esmentat no pressuposa que aquesta institució no existís des de feia ja molts anys.

L'any 1408, la universitat de Vilafant va lluir un censal de 100 sous, que havia contret amb la universitat de Figueres.⁽³⁹⁾

La universitat del poble va mantenir almenys dos judicis per defensar els límits del terme i parròquia del lloc. Un d'ells està datat l'any 1497 i li va ser favorable, però el document no especifica quina era l'altra part en conflicte. L'altra plet el va mantenir amb la universitat de Figueres, però no ens consta la data, per bé que havia de ser anterior al 1599, ja que és l'any en què fou escrit el dit document; la documentació sobre aquest darrer procés ocupava cent cinc folis.⁽⁴⁰⁾

Un fet força sorprenent és l'obligació que tenia la universitat de Vilafant de demanar permís al batlle reial per poder-se reunir. En ple any 1548, quan la majoria de les poblacions sotmeses a règim senyorial havien aconseguit la facultat d'elegir anualment representants estables i convocar lliurement les reunions de la universitat, a Vilafant, que depenia directament de la corona, i teòricament les poblacions sota jurisdicció reial fruïen de més llibertats que les que estaven sotmeses a règim senyorial, encara no podien elegir cònsols i consellers i els calia el permís del batlle de Figueres per convocar la universitat dels homes de la població.⁽⁴¹⁾

38. A.H.G., protocols de Figueres, vol. 174, a. 1599, pàgs. 85v-86v.

39. Id., Id., Id., Id., Id. La data de 1408 en aquest cas pot ser aproximada, car en el document original posa per error de l'escrivent 148 (vegeu el document de l'apèndix), però fa referència a una escriptura closa pel notari de Figueres Joan Vilafant, de qui a l'arxiu de protocols de Girona es conserva un manual de l'any 1406.

40. Id., Id., Id., Id., Id.

41. Id., Id., vol. 3, 13-5-1548. "...Mossel balla, los homens y universitat del loch de Vilafant per coses qui toquen al bé útil y defensió de la república de dita universitat, tenen necessitat de constituir alguns síndichs, per so som assí devant v.m. com a obrers que som de dit loch en nom y per part de dita universitat per demanar vos com vos demanam vos placia consentir nos lientia per poder nos aplegar y fer mar sindicats los que seran mester y a aquelles persones a ditas persones y singulars de aquella y a la major part de aquelles ben vistes...".

→

Davant la manca de representants estables del municipi, els responsables de l'obreria parroquial assumiren en part aquestes funcions. Ells eren els encarregats de sol·licitar permís per fer les assemblees i de custodiar els documents relacionats amb la universitat. Això explica com a finals del segle XVI al cofre on es guardaven els documents relacionats amb l'obreria de l'església també n'hi havia d'altres que pertanyien a la universitat.

La reunió de la universitat celebrada el 13 de maig del 1548 tingué lloc a la plaça pública de la població. En aquest acte s'elegiren tres síndics per representar els interessos del poble en una causa que les universitats de Vilafant i de Figueres seguïen a l'audiència de Barcelona.⁽⁴²⁾

No disposem de cap més acta de les reunions de l'assemblea de la universitat de Vilafant fins l'any 1696. En aquest espai de temps d'un segle i mig, les coses havien canviat sensiblement, car la població ja comptava amb dos cònsols i les reunions tenien lloc a l'interior de l'església. En aquesta ocasió, hi concorregueren Josep Ros, aquell any cònsol primer, i 8 caps de casa més; en aquest acte, es féu constar que els reunits eren la major part de les singulars persones del lloc, i que Joan Amorós, cònsol segon i representant del braç dels menestrals,⁽⁴³⁾ i 6 persones més havien nomenat com a procurador, síndic i actor per la universitat de Vilafant a Jeroni Rost. Atès que els qui l'havien elegit no eren suficients per celebrar consell, s'acordà rellevar-lo de la procuradora.⁽⁴⁴⁾

La darrera notícia que he trobat d'una reunió de la universitat és de l'any 1700. Es reuniren a l'església i hi assistiren 15 caps de casa. L'objecte de la convocatòria fou l'elecció de síndics i procuradors.⁽⁴⁵⁾ Pocs anys més tard, el 1716, amb la implantació del decret de Nova Planta a Catalunya després de la derrota a la Guerra de Successió, les universitats foren substituïdes pels ajuntaments i el vell i secular sistema de govern assembleari, per l'autoritat d'uns alcaldes i consellers que eren nomenats a dit pels buròcrates que representaven a Catalunya el rei Felip V.

Id., Id., Id., Id. "In Dei nomine, et cetera. Nos Antonius Pujol et Stefanus Serra operarii anno presenti ecclesie loci de Villafant; Franciscus Garau, Geraldus Riera alias Barceló, Joannes Requesens, Petrus Pagès, Joannes Martí, Anthonius Riba, Gabriel Soler alias Plahensa, Bernardus Roig alias Clavellina et Raimundus Joanicot, omnes pagesii singulares persone et habitatores dicti loci de villafant convocati et congregati in platea dicti loci de Villafant de voluntate et licentia honorabilis Raphallis Puiades, baiuli baiulie de Figueris nobis concessu ubi et pro ut alias universitas ipsius loci de Villafant convocari et congregari consuevit..."

42. Id., Id., Id., Id. És possible que el procés a què es fa referència sigui el que figura sense data en l'inventari dels documents de l'obreria parroquial del 1599, la documentació del qual ocupava 105 fulls.

43. La paraula "menestral" a l'Empordà del segle XVII era aplicada al camperol que no tenia les suficients terres en propietat per viure-hi del seu conreu.

Per altra banda, és interessant la referència de l'existència d'un representant del braç dels menestrals a la universitat de Vilafant; això vol dir que la típica divisió per braços o representants dels diferents grups socials típica dels consistoris urbans de l'època també era adoptada en els pobles rurals, tot i adaptant-la a la realitat concreta de cada població.

44. A.H.G, id., vol. 567, a. 1696, pàgs. 68r-69r.

45. Id., Id., vol. 572, a. 1700, pàgs. 285v-286r.

Imposicions i gavelles municipals

Durant l'Antic Règim, en molts municipis la facultat de tenir carnisseria, fleca, hostal, taverna i altres comerços i serveis corresponia a les universitats, les quals arrendaven a particulars l'explotació per espai d'un any.

De la carnisseria de Vilafant, la referència més reculada que conec data de l'any 1561. La notícia prové del contracte que signà el seu arrendatari amb un blanquer de Figueres, pel qual el primer es comprometia a subministrar al segon totes les pells que es produïssin a la carnisseria del lloc.⁽⁴⁶⁾

Fins ara, no he trobat cap referència a imposicions i gavelles municipals a Vilafant en el que resta de segle XVI i en tot el XVII, però sabem que existiren. L'any 1718, un síndic del lloc de Vilafant s'adreçà a les autoritats fiscals del reial patrimoni de Barcelona exposant que el poble de Vilafant des de temps immemorial estava en possessió del dret d'arrendar gavel·la o facultat de concedir permís de venda d'aiguarent, peix salat i tot gènere de mercaderies, i demana que es continuï mantenint aquest dret a canvi del pagament al reial patrimoni d'una entrada de 3 doblons i una liquidació anual de 10 sous.⁽⁴⁷⁾

LA PARRÒQUIA

La primera referència escrita de la parròquia de Vilafant és de l'any 1075, en el testament d'un tal Ramon Adalbert, qui deixà a la seva esposa, entre d'altres coses, un alou situat a la parròquia de Vilafant. La següent notícia és del 1088 i apareix en el testament d'un personatge anomenat Ramon Sesmon, que féu una deixa testamentària al monestir de Vilabertran de tot el que tenia a la parròquia de Vilafant, exceptuant un alou que legava al priorat de Santa Maria de Lladó.⁽⁴⁸⁾

De l'any 1119, tenim constància de la publicació jurada davant l'altar de Sant Cebrià de Vilafant del testament d'una tal Manicleta.⁽⁴⁹⁾ Aquesta notícia és interessant, car aquesta mena d'actes només es podia fer davant d'uns pocs altars privilegiats.

En el testament d'una dama anomenada Estefania, datat l'any 1225, es disposaren almoines per Sant Cebrià de Vilafant i per l'altar del Sant Esperit de la mateixa església.⁽⁵⁰⁾ El mateix altar del Sant Esperit torna a aparèixer en un document datat l'any 1263, segons el qual aquest altar tenia drets sobre el mas Sastre, de Vilafant.⁽⁵¹⁾

46. A.H.G., Id., vol. 18, 25-6 -1561.

47. Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Patrimoni, N 1 kk. Aquesta sol·licitud es produí després dels trasbalsos de la Guerra de Successió. Amb aquesta les autoritats locals de Vilafant intentaven refer la normalitat anterior al conflicte en un context polític diferent i més desfavorable que el que havia existit fins aleshores. Dec aquesta notícia a la gentileza d'Agnès Casellas.

48. MARQUÈS, J. M., *Escritures de Santa Maria de Vilabertran...*, pàg. 62.

49. Id., Id., pàg. 163.

50. MARQUÈS, J. M., *Documents de Santa Maria de Lledó...*, pàg. 277.

51. Id., Id., pàg. 286.

En la visita pastoral efectuada pel bisbe de Girona el 1420, consta que en el temple parroquial hi havia els altars de Sant Cebrià, el del Sant Esperit i el de Santa Maria.⁽⁵²⁾

L'any 1588, el bisbe de Girona autoritzà la construcció d'un altar dedicat a la verge del Roser.⁽⁵³⁾ Sembla que aquest altar substituï el de Santa Maria, si més no d'aquesta darrera advocació no en tenim cap més referència posterior.

La primitiva fàbrica romànica de l'església es començà a alterar a partir de l'any 1611, en què el bisbe de Girona autoritzà la construcció d'una sagristia.⁽⁵⁴⁾ Un any més tard, el prelat autoritzà la venda de ciris per adquirir amb el benefici obtingut una imatge de Sant Cebrià, amb pastera i sagrari.⁽⁵⁵⁾

L'església de Vilafant fou una de les moltes de la comarca que fou incendiada pels francesos durant l'any 1653.⁽⁵⁶⁾ Deu anys després d'aquesta desgracia, encara no s'havia reparat res, segons fa constar el bisbe de Girona en l'acta de la visita pastoral: "... la present isglésia la ha trobada tota robada y destruyda y sens adornos per podersi celebrar los divinals officis...". Per ajudar a refer els desperfectes, el bisbe ordenà que les rendes que s'utilitzaven per distribuir una almoïna de pa cuit que es feia anualment el dia de Divendres Sant fossin emprades en reparacions a l'església. Tanmateix, es féu constar que els particulars que tenien contrets censos anuals amb l'obreria parroquial els paguessin abans d'un termini de 5 mesos si no volien incórrer en una multa de 3 lliures.⁽⁵⁷⁾

Fins aquí hem anat repassant un seguit de dades, gairebé sempre de caràcter genèric, relacionades amb l'església de Vilafant. Tot seguit passarem a comentar-ne d'altres de més específiques que afecten al benefici del Sant Esperit, l'obra de la parròquia i les caritats.

El benefici del Sant Esperit

Ja hem tingut ocasió de veure com de l'altar del Sant Esperit en tenim referències a partir de l'any 1225. Pel manteniment del culte en aquest altar es creà un benefici eclesial dotat d'importants rendes que havia de percebre el sacerdot titular d'aquest benefici, el qual tenia l'obligació d'atendre determinats deures i serveis. Posteriorment, la dignitat de beneficiat recaigué, com en tants altres casos, en clergues forasters que es limitaven a cobrar-ne les rendes, deixant pràcticament descuidat el manteniment de l'altar i del culte que en definitiva era el motiu pel qual s'havia creat el benefici.

La notícia més reculada que he trobat sobre l'existència d'aquest benefici és de l'any 1395, en què la universitat de Vilafant féu fer acta de consenti-

52. A.D.G., Visites, vol. 16, a. 1420, pàg. 264r.

53. Id., Lletres, U298, pàg. 46r, 10-10-1598.

54. Id., Id., U316, pàg. 149v, 24-3-1611.

55. Id., Id., U317, pàg. 61r, 21-7-1612.

56. SANABRE, J, *La Guerra dels segadors en el Ampurdán y la actuación de la casa de Peralada*. Biblioteca del Palacio de Peralada, 1965, pàg. 31.

57. A.D.G., Visites, vol. 102, pàg. 386v, 28-3-1662.

ment i presentació del benefici. A l'arxiu de l'obreria parroquial es conservava una acta de consentiment papal d'aquest benefici, però no ens consta la data en què fou atorgat.⁽⁵⁸⁾

El 17 de juliol del 1513, Bartomeua, esposa de Joan Genís, àlies Riba, renuncià al domini útil d'una peça de terra que tenia per l'esmentat benefici.⁽⁵⁹⁾

En la visita pastoral efectuada pel bisbe de Girona l'any 1557, s'especifica que el benefici del Sant Esperit era el titular d'una casa situada a Vilafant, la qual es trobava en bones condicions.⁽⁶⁰⁾

L'any 1590, l'obtentor del benefici del Sant Esperit de Vilafant era Miquel Pujades, canonge de la seu de Barcelona; aquest clergue era fill del famós jurista figuerenc misser Miquel Pujades i germà del cronista Jeroni Pujades.⁽⁶¹⁾ La titularitat d'aquest benefici fou disputada l'any 1593, en un procés celebrat a la cúria eclesiàstica de Girona, entre l'esmentat Miquel Pujades i un altre capellà que es deia Joan Pascal.⁽⁶²⁾ Aquest darrer personatge devia ser el guanyador d'aquest litigi, car figura com a obtentor del benefici l'any 1598 en l'acta de la visita pastoral que s'efectuà el dit any. En aquest mateix document consta que les rendes anuals del benefici pujaven a la considerable xifra de 40 lliures anuals.⁽⁶³⁾

Les darreres notícies que he trobat referents a aquest benefici són de l'any 1695; aleshores el seu titular era Francesc Terrats, prevere i rector de Vilafant segons consta en una escriptura en la qual Margarida Massanet i Puig, propietària del mas Puig-Massanet, declara en capbreu que té pel dit benefici sis propietats, entre elles el seu mas, que el domini directe el compartia ella amb l'esmentat benefici i vint-i-una més que el domini directe pertanyia íntegrament al benefici.⁽⁶⁴⁾

L'obreria parroquial

Per fer front a la construcció i manteniment de les esglésies, hi havia una institució formada per laics anomenada l'obra de l'església. Els seus administradors eren anomenats obrers. Les obrieres de les esglésies basaven els seus ingressos en rendes fixes i en donatius o almoines. En el cas de Vilafant, el nombre d'obers que exercien simultàniament aquesta funció era de dos, i s'anaven renovant anualment.⁽⁶⁵⁾

La referència més antiga coneguda fins ara de l'obreria parroquial de Vilafant data de l'any 1379, en què el batlle reial de Figueres va establir als

58. A.H.G. Id., vol. 174, 1598, pàg. 85v-86v.

59. Id., Id., Id., Id., Id.

60. A.D.G., Visites, vol. 53, 418v.

61. A.H.G., Id., vol. 60, 18-6-1590/7-7-1590.

62. A.D.G., Procesos, segles XVI-XVIII, A. 1593, N° 3806.

63. A.D.G., Visites, vol. 75, a. 1598, pàgs. 82v-83r.

64. A.H.G., Id., vol. 570, a. 1695, 452r-460v.

65. Vegeu la transcripció de la segona part de la nota 29.

obriers de la població un pati a la plaça comuna del lloc pel qual havien de pagar un cens anual d'un diner.⁽⁶⁶⁾

Ja hem tingut ocasió de veure, en parlar del govern municipal, com almenys fins ben entrat el segle XVI, davant la inexistència dels càrrecs de cònsols i consellers, els obrers de la parròquia assumiren una part de les seves funcions i foren els encarregats de tenir arxivats els documents que pertanyien a la universitat.

El 18 d'octubre del 1566, els obrers de la parròquia compraren a Antoni Castelló, àlies Camps, de Santa Llogaia d'Àlguema, i a Anna, la seva muller, un censal de vint lliures i vint sous de pensió anual.⁽⁶⁷⁾

Els obrers de la parròquia anotaven la comptabilitat de la institució en un llibre de comptes. El que s'utilitzava l'any 1599 havia estat començat l'any 1546, era de gran format, tenia les cobertes de pergamí i constava de cent vuitanta fulls.⁽⁶⁸⁾

Les caritats

Les caritats eren fundacions pietoses dotades de rendes destinades a distribuir en unes dates determinades pa o almoines entre els pobres. En el cas de Vilafant, una població amb pocs veïns i menys indigents, els beneficis de les caritats es distribuïen en algunes ocasions entre tots els veïns.⁽⁶⁹⁾ Al poble existiren, almenys, una caritat pública i dues de privades.

La caritat comuna o pública del lloc de Vilafant va ser fundada el 26 de desembre del 1458, segons constava en una acta feta a la notaria de Figueres, davant del notari Joan Sabater.⁽⁷⁰⁾

En la visita pastoral efectuada a la parròquia de Vilafant l'any 1557, es fa constar que hi havia una caritat que havia estat fundada per Pere Puig, prevere, dotada amb una renda mensual de 5 lliures, i que distribuïa pa cuit entre els pobres.⁽⁷¹⁾

Una de les fonts d'ingressos amb què obtenien fonts les caritats eren els censals o rendes fixes anuals. He trobat notícies de la compra de tres censals per part de la caritat pública de Vilafant, totes tres datades en la segona meitat del segle XVI: El 4 de maig del 1573, Joan Polit, de Taravaus, va vendre als caritaters de Vilafant un censal de 12 sous de renda anual. El 4 d'agost del 1588, Miquel Pujol, de Figueres va vendre als responsables de la caritat de Vilafant un censal de cent lliures i cent sous anuals de pensió. La darrera d'a-

66. A.H.G., Id., vol. 174, a. 1599, pàgs. 85v-86v.

67. Id., Id., Id., Id., Id.

68. Id., Id., Id., Id., Id.

69. Ja hem vist com per tal de reparar els desperfectes que havia patit l'església durant la Guerra dels Segadors, el bisbe de Girona ordenà que les rendes que eren utilitzades per distribuir una almoina de pa cuit entre els habitants de la població fossin utilitzades en la restauració del temple.

70. Id., Id., Id., Id., Id.

71. A.D.G., Visites, vol. 53, a. 1557, pàgs. 418v-419r.

questes operacions va tenir lloc el primer de setembre del 1590; en aquesta ocasió els ingressos anuals que reportava a la caritat el censal pujaven a 25 sous.⁽⁷²⁾

El 4 d'agost del 1588, es produí la creació d'una nova caritat, que s'anomenà Caritat Pia del Pa. Els fundadors foren Bartomeu Puig, rector de Vilafant, i Francesc Puig, mercader de Figueres i propietari del mas Puig, de Vilafant.⁽⁷³⁾

Per un document datat l'any 1672, sabem que aleshores els obrers de la parròquia eren els encarregats alhora d'administrar la caritat comuna del lloc de Vilafant.⁽⁷⁴⁾

72. A.H.G., Id., Id., Id., Id.

73. Id., Id., vol. 507, a. 1672, pàg. 68v-69v.

74. Id., Id., Id., Id., Id. "...anno presentis et currentis operarii opere eiusdem ecclesie Sancti Cipriani et ea rationi charitaderii caritatis comune dicta parrochia dicti loci de Vilafant...".

APÈNDIX

Inventari dels documents de l'obreria parroquial de Vilafant efectuat el 14 de febrer del davant 1599 del notari Joan Casals, de Figueres (Arxiu Històric de Girona. Protocols de Figueres volum 174, pàgines 85v-86v).

Inventarium receptum per honorabilis Joannem Pujol et Jacobum Garau anno presenti operarios operis ecclesie Sancti Cipriani loci de Vilafant.

Et primo una caxa ab tres claus, la qual stà en lo cor de dita sglésia, dins la qual si són trobades les cartes en pregamí següents.

Si primo un acta de consentiment y presentació feta per la universitat del dit lloch de Vilafant del benefici del Sant Sperit fundat en dita sglésia pres en la notaria de Figueres a 16 de abril 1395, closa per mossèn Pere Sastra, notari de Figueres.

Item altra acta en pregamí de renunciatió fermada per Bartomeua, muller de Joan Genís, alias Riba a dit benefici de una pessa de terra feta en dita notaria de Figueres a XVII de juliol 1513, fermada per mossèn A. Mestre, notari de Figueres.

Item altra acta de lluytió fermada per la universitat de la vila de Figueres a la universitat del dit lloch de Vilafant de un censal de cent sous feta en dita notaria a 8 de decembre 148 (sic) en dita notaria closa per Joan Vilafant, notari de dita vila.

Item una acta de censal de pensió annual de vint sous y propietat de vint lliures venut per Anthoni Castelló, alias Camps, de Santa Llogaya y Anna, sa muller y altres fermansas a dita obra, pres en la notaria de Figueres als 18 de octubre 1566.

Item altra acta de censal de pensió annual de set sous y propietat de set lliures venut per Jauma Pujol, alias Sala, de Vinyonet y Catharina, sa muller al bací de les Tortes de Vilafant, fet en la dita notaria de Figueres als cet de mars 1535 clos per mossèn Pere Figueres, menor.

Item altra acta de censal venut per Joan Plahensa, del dit lloch a la caritat del matex lloch de XXV sous pres en la notaria de dita vila de Figueres al primer de setembre 1590, clos per mossèn Gaspar Vilar, notari.

Item un stabliment fet per los obres de dit lloch a Bernat Mur de dita parrochia de un pati, pres en la notaria de dita vila de Figueres als dotze de mars 1563, clos per mossèn Bernat Cammany.

Item una sentència arbitral feta en favor del lloch de Vilafant als 24 de agost 1497, closa per mossèn Pera Figueres, major de dies, notari de dita vila.

Item una carta de consentiment feta per lo batlle de Figueres als obres de Vilafant de un pati en la plassa comuna ab prestatió de cens de un diner, presa en dita notaria a 27 de juny 1379, closa per mossèn Guillem de Begudà, notari de Figueres.

Item una carta de fundatió de la caritat del dit lloc de Vilafant, presa en la notaria de Figueres a 26 de dezembre 1458, closa per mossèn Joan Sabater.

Item una carta de censal de sinch sous de pensió venut per Irene Plahensa y pan son fill a la candela de Nostra Senyora a 27 de maig 1538, clos per mossèn Simon Ribera, de Castelló, notari públich de dita vila de Castelló.

Item altra carta de censal de pensió annual de cent sous y propietat de cent lliures, venut per Miquel Pujol, de Figueres prius? y altres fermansas a la caritat de dit lloch presa en la dita notaria de Figueres a 4 de agost 1588, closa per mossèn Gaspar Vilar, notari.

Item un privilegi fermat per lo batlle general de Gerona de no poder venir a fer visura a la batllia de Figueres sens requisitió de cònsols y prohomens.

Item un acte de consentiment fermat per lo papa del benefici del Sant Sperit.

Item un acta de quatra sous que fa Miquel Garau a la obra per lo seu camp dit camp de la Obra conforme consta en dit acte ta(n)cat en dita notaria de Figueres a 16 de agost 140 (sic) per Pere Sastra, notari.

Item altra acta de censal de pensió de 12 sous venut per Joan Polit, de Taravaus als caritaders de dit lloch conforme consta en dita notaria a 4 de maig 1573.

Item una còpia autèntica de procès de la qüestió tenia la universitat del dit lloc de Vilafant ab la vila de Figueres sobre la parrochia y terme de Vilafant ab la de Figueres, la qual còpia ocupa cent y cinch fulles.

Item un llibra anomenat de la obra ab forma major, ab cubertas de pregamí lo qual és instituat lo llibre de la obra de la sglésia de Sant Cebrià del lloch de Vilafant pera posar los comptes de dita obra de dita sglésia a XX de juny any 1546, lo qual ocupa cent y vuitanta fulles ab la derrera squinsada.

Item altres cartes en pregamí pertanyents a dita obra y als officis de dita sglésia molt velles. Hec autem que fuerunt acta intus ecclesiam dicti loci de Vilafant die XIII° febroary MDLXXXVIII^o. Presentibus pretestibus venerabile Stephano Vilahur, presbitero et rectore ecclesie Sancti Cipriani et Johanne Plahensa cultore loci de Vilafant.